

Metsavend Osvald Raadiku ja poksimeister Anton Raadiku ema Mari agentuurtöötlus küüdituspäigast Siberis

Valdur Ohmann

Küllaltki levinud on arusaam, et nõukogude Korra ajal nuhiti kõikjal inimeste järele. Nii esineski koputajaid töökollektiivides, üliõpilaskonna hulgas, turismigruppides jne. Kuid puutumatuks ei jäänud ka poliitilistel põhjustel represseeritud. Nuhkimine käis edasi vanglates, vangilaagrites ja küüditatute seas. Neist nuhkimistest on järele jäänud ka kirjalikke allikaid, kuid napilt. Järgnevalt toon mõningaid näiteid nuhkimistegevusest Siberis Novosibirski oblastis, kuhu 1949. aastal oli küüditatud Läänemaa metsavenna Osvald Raadiku¹ ning kuulsa poksija Anton Raadiku² ema Mari Raadik³. Ka isa Jüri Raadik oli küüditatud, kuid suri Siberis õige pea.⁴

Sageli tunti küüditatute agentuurettakanetes huvi mitte üksnes konkreetse isiku, vaid ka nende lähisugulaste kohta. Nii oli ka Mari Raadiku puhul. On tunda, et agente suunati välja selgitama, mis on saanud Mari Raadiku lastest, kes pääsesid küüditamisest. Vanem poeg Anton Raadik pääses vabasse maailma ja jätkas oma poksijakarjääri USA-s. Tundus,

et julgeoleku kombitsad temani ei jõudnud, aga kas see oli ikka nii? Noorem poeg Osvald astus, relv käes, võitluse Nõukogude võimuorganitega. Temast sai metsavend hüüdnimega Oss, kelle tegevuspiirkonnas oli peaaesjalikult tänane Raplamaa, kus ta oli aktiivselt osaline metsavendade organiseerimisel. Sellel perekonnal ei õnnestunud pärast Teist maailmasõda kuidagi kokku saada, ehkki salajast sidet nad omavahel pidasid ja seda punavõimu kiuste. Raikküla lähedalt pärit Raadikute perekonna kokkusaamise ootused ja lootused olid suured, ent nõukogude kord tegi kõik selleks, et seda ei sünniks. Mari Raadik sängitati Novosibirski oblastisse Siberi mulda 1954. aastal. Osvald Raadik võttis endalt elu lootusetus lahinguolukorras, tahtmata anda end vangi punavõimudele. Anton Raadik suri küll USA-s, kuid tema põrm sängitati hiljem Tallinna Metsakalmistule – kodumaa mulda.

Agentuurettekanded/teadaanded sattusid minu töölauale juba 2009. aastal. Need pälvivid mu huvi, fikseerisin arhiiviviiteid, kuid

¹ Osvald Raadik (1919 Raikküla – 01.05.1953 Märjamaa rajoon, Alaküla külanõukogu, Metsküla, Nõmme talu). Enesetapp lahingus. Vt. Pro Patria II. Auraamat langenud ja hukkunud metsavendadele 1944–1978. Koostanud E.-N. Kross. Tartu, 1998, lk. 83; ERAF, f. 131SM, n. 1, s. 256. l. 116. Osvald Raadiku hukkumisest vt. lähemalt: J. Pihlau. Suur rongirööv. – Tuna 2008, nr. 3, lk. 51.

² Anton Raadik (15.01.1917 Raikküla – 13.03.1999 Chicago, USA) oli eesti poksija, kolmekordne Eesti meister poksis, pärast sõda profipoksija USA-s. Kadus avalikkuse vaateväljast 1952–1997. Vt. lähemalt: J. Sepp, J. Maidlo. Mis juhtus Anton Raadikuga. Tallinn, 1997; J. Maidlo. Anton Raadik tuleb koju. – Öhtuleht 30.03.1999.

³ Mari Hansu t. Raadik (1875 Harjumaa Raikküla vald – 18.01.1954 Novosibirski oblast, Suzuni rajoon, Smirnõhhi jaoskond).

⁴ Jüri Johannese p. Raadik (1974 Harjumaa Raikküla vald – 13.07.1949 Novosibirski oblast, Suzuni rajoon, Smirnõhhi jaoskond).

muude tööülesannete tõttu ei leidnud aega artikli kirjutamiseks ja vormistamiseks. See võimalus avanes käesoleval aastal, mil sain taas pühenduda Raadikute perekonna äärmiselt traagilise, ent samas ka huvitava elukäigu uurimisele.

Agentide informatsioonid on tõlgitud vene keelest ja edasi antud sellises vormis ning viisil, nagu need eksisteerivad arhiividokumentides. Sel moel saab kõige ehedamal kujul teavet, kus suunas ja mil viisil nõukogudeaegne agentuurvõrk tegutses. Nuhkide ehk koputajate nimed esinevad dokumentides pseudonüümidena jutumärkides. Enamasti jääb nende pärisnimi agentuurettekannetes lahti dešifreerimata. Nii nägi ette julgeolekuorganite asjaajamiskord. Vahel on infoedastajat nimetatud allikaks (*источник*), vahel on neid nimetatud agentideks, mõningatel juhtudel ilutseb ettekandel lihtsalt venekeelne väljend – *с/о* (*секретный осведомитель*). Seda võiks tõlkida kui „salajane informaatore”. Kõik nad mahuvad rahva seas käibel oleva nimetuse – koputajad – alla. Kui agentide kaudu oli juba kogunenud märkimisväärne kogus informatsiooni kellegi kohta, siis koostati vastavate isikute või isiku kohta õiend (*справка*). See oli juba järgnev tase ja asjaajamises eriliigiline dokument, mille järgi hakati koguma täiendavat informatsiooni. Selle järgi võeti ette suund vastavate isikute paraliiserimiseks, kinnipidamiseks, arreteerimiseks – äärmuslikumatel juhtudel ka likvideerimiseks. Taas kord agentuurettekannetest ja muudest allikatest ammutatud informatsiooni põhjal, kuna neis isikuis nähti ohtu nõukogude korrale.

Võib tunduda uskumatu, et metsavend Ossil õnnestus sidet pidada ka läänemaailmaga. Liikus legend, et Osvald Raadik oli kandnud metsas oma vanema venna Antoni poolt USA-st saadetud nahkjopet. Ent nii see oli. Selle kohta on lisaks suulistele allikatele ka kirjalik kinnitus arhiiviallikatest. Ühel ülekuulamisel 29. septembril 1949 kinnitab üks vangi langenud metsavendadest

vendade Osvaldi ja Antoni sidemete kohta nõnda: „Kirju saadi umbes kord kuus. Kuni 1946. aastani kirjutas Anton Raadik sellest, et vend peaks mingilgi moel ära sõitma Eestist. Pärast 1946. aastat soovitas ta oma kirja-des korduvalt jätta Eesti ja lubanud isegi ise sõita kohale. Anton Raadik saatis Ameerikast pakke, milles oli: 3 kummeeritud jopet, kummikuid, nahkjoped, vihmamantlid jm. sellised asjad. Kusjuures esimese saadetise eest maksime meie, see oli kallis. Siis kirjutati Anton Raadikule ja ta hakkas saatjana saatekulusid kandma juba Ameerikas.”⁵

Post käis Anton Raadiku Soomes elava sõbra kaudu. Saadetiste adressaadiks oli isa Jüri Raadik. Osvald Raadiku sidepidamist on kirjeldanud oma magistritöös kolonelleitnant Martin Herem nõnda: „Mainimata ei saa jätta ka O. Raadiku sidet oma küüditatud emaga. Julgeolekuorganite dokumentidest ilmneb, et vähemalt 1951. a. saatis metsavend Raadik mitu korda oma emale paki ja raha. Sarnaselt pidas ta ühendust oma venna Anton Raadikuga USA-s Chicagos. 1948. aastani oli USA-st saabunud kirju umbes kord kuus. [– – –] Kõige levinumaks sidemeetodiks oli aga tõenäoliselt kullerside läbi vahendajate. Ehk kõige värvikam näide kulleriga sidepidamisest on Saaremaa metsavend Elmar Ilpi ja Richard Saaliste vaheline ühendus. Selleks kasutati metsavend Elmar Saare õde, kes venda Lelle piirkonnas tihti külastas. Juhul, kui metsavendade toetajad töötasid kohalikes täitevkomiteedes, postimajades jm., kus telefoniühendus olemas, võis sidepidamine toimuda kombineeritult, sisaldades sealhulgas telefoni kasutamist.”⁶

Metsavendade sidepidamine oma sugulastega polnud midagi ainulaadset. Sellele on osundanud ka ENSV siseminister Aleksander Resev EK(b)P Keskkomitee büroo istungil 18. augustil 1949. a.: „Me arvame ka, et siin bandiidid varastavad, röövivad ja saadavad röövitu pakkide või raha kujul sinna kas Eesti territooriumil asuvatest postkontoritest või

⁵ ERAF, f. 129SM, n. 1, s. 25280, 2. kd., l. 13.

⁶ M. Herem. Metsavendade strateegia ja tegevuse analüüs. R. Saaliste poolt organiseeritud metsavennad aastatel 1947–1950. – Kõrgema Sõjakooli magistritöö. Tartu, 2012, lk. 59.

Haruldane foto Erich Jerleti salgast. Pilt on võetud augustis 1949. Vasakult Erich Jerlet, Osvald Raadik, Voldemar Lurich, Kaarel Leius, Jüri Ervin. Avaldatud Metsavendade kodulehel. – www.esm.ee/public/projektid/5/index.htm

Osvald Raadiku relvad. Avaldatud Metsavendade kodulehel. – www.esm.ee/public/projektid/5/index.htm

Leningradist, Lätist jm. Ka selles küsimuses on profülaktilised üritused läbi viidud, et me teaksime ja oleksime kursis.”⁷

Legendaarne Virumaa metsavend „Par-gas” (Heino Lipp) pidas samuti sidet vahen-

dajate kaudu oma küüditatud sugulastega ja saatis neile regulaarselt rahakaarte. Osvald Raadikul ja mitmetel teistel tema metsavendadest kaasvõitlejatel õnnestus jääda tänu tugevale konspiratsioonile tabamatuks kuni

⁷ ERAF, f. 1, n. 4, s. 806, l. 16. - EK(b)P Keskomitee büroo protokoll stenogramm 18.08.1949.

1953. aasta kevadeni. Selleks oli ette võetud hulganisti ettevaatusabinõusid. Kirjavahetust peeti šifreeritud kujul ja vastavate märksõnade abil. Niiviisi suutsid nad üle kavaldada mõjuvõimsat MGB-d. Võimalik, et Nõukogude julgeolekutöötajad panustasid hiljem ühele esmapilgul kompromiteerivale seigale Anton Raadiku elukäigus. Nimelt oli Anton Raadiku töökohaks sportlaskarjääri ajal 1940/41. a. NKVD/NKGB. Selgunud on, et Anton Raadik võeti ENSV NKVD-sse tööle administratiiv-finantsmajanduse osakonna autojuhiks alates 10.09.1940 vastavalt ENSV NKVD salajasele käskkirjale nr. 036 23. septembrist 1940.⁸ 1941. aasta märtsis viidi ta reorganiseerimise käigus üle ENSV NKGB-sse autojuhiks. Anton Jüri p. Raadik vallandati vastavalt ENSV NKGB käskkirjale nr. 070 21. juulist 1941 administratiiv-majandus-finantsosakonna autojuhi kohalt kui töölt deserteerinu.⁹ Neil keerulistel aegadel varjusid vennad Anton ja Osvald kodukandi metsades. Anton Raadiku vastu tunti huvi ka Saksa okupatsiooni ajal. Tema kohta on kaks julgeolekupolitsei (Jupo) kartoteegikaarti. Neil on järgnevad märked: „Anton Raadik Jüri pg. s. 15.1.1917. Raikkülas Harjumaal Elukoht. Väike-Ameerika 25 b-3 ja Kungla 22-6. Autojuht (kommunistlikku korda pole pooldanud) ja SARK autojuht (andmed ümberkolija kohta).”¹⁰

Mingeid sanktsioone Anton Raadiku suhtes Saksa võimud ei rakendanud. Saksa okupatsioonivõimude ajal oli Anton Raadik lühikest aega julgeolekupolitseis isegi autojuht.¹¹ Kuuldavasti oli Anton Raadik pahuksisse läinud ka Saksa okupatsiooni ajal. Tartus toimunud üks kaklus, mille käigus saanud sakslased rusikavõitluses temalt kena keretäie.¹² Tundub, et Anton Raadikule ei meeldinud ei Nõukogude ega Saksa okupatsioonivõim.

1943. aastast oli Anton Raadik juba Soomes. Aastail 1943–1946 tegutses ta Soomes, Rootsis ja Taanis elukutselise poksijana.

Kuid kuidas võisid lood olla Nõukogude julgeolekuga? Selge on see, et NKGB käskkirjade järgi oli ilmne Anton Raadiku deserteerimine, mille täpne aeg on fikseerimata. Käskkiri võidi vormistada mõnevõrra hiljem, tegemist oli ju juba sõjaolukorraga. Ei saa välistada võimalust, et loodeti või üritati NKVD/NKGB-ga seotuse faktiga hiljem šantažeerida Anton Raadikut, ent seegi osutus tulutuks ettevõtmiseks, kui silmas pidada tema selgelt nõukogudevastast hoiakut. Anton Raadik ei läinud kaas- ega koostööle tolle asutuse järeltulijatega. Vastupidi, ta asus jõudumööda toetama eesti vastupanuliikumist. Osales märkimisväärsel tasemel profipoksis ja kui MGB agentuurvõrgu kombitsad löid üha enam perekond Raadiku ümber koomale, siis kadus 1952. aastal avalikkuse eest täienisti. Tema saatusest USA-s ei teatud 1997. aastani suurt midagi.

Kahtlemata on see julgevõitu hüpotees, et Anton Raadik võis ka USA-s Nõukogude julgeolekuorganite tähelepanu kesmesse jõuda. Ei tohi unustada, et selle organisatsiooni huvi sportlaste ja spordiringkondade vastu oli suur. Meenutagem kas või Paul Kerese ebaõnnestunud värbamise katset salajasele koostööle julgeolekuga 1945. aastal.¹³ Värbamine küll ebaõnnestus, ent 1946. aastast hakkas MGB salaja perlustreerima (läbi vaatama, jälgima) kogu Kerese kirjavahetust.¹⁴ Nõukogude male lipulaev Anatoli Karpov aga värvati agendiks pseudonüümi all „Raul”. Sama juhtunud Rahvusvahelise Olümpiakomitee presidendi Juan Antonio Samaranchiga, kes olevat värvatud 1977. aastal, kasutades šantaazi.¹⁵ Selliseid näiteid võiks tänapäeval ilmunud kirjanduse põhjal

⁸ ERAF, f. 17SM, n. 16, s. 1, l. 58. ENSV NKVD salajased käskkirjad isikkoosseisu kohta 1940. aastast.

⁹ ERAF, f. 17SM, n.16, s. 8, l. 41. ENSV NKGB salajased käskkirjad isikkoosseisu kohta 1941. aastast.

¹⁰ Julgeolekupolitsei kartoteegikaardid. – Rahvusarhiivi isikuandmete kartoteek.

¹¹ ERAF, f. 129SM, n. 1, s. 25280, 2. kd., l. 13.

¹² J. Freimuth. Ilustamata elu. Tallinn, 2012, lk. 116.

¹³ I. Jürjo. Pagulus ja Nõukogude Eesti. Tallinn, 1996, lk. 191.

¹⁴ ERAF, f. 136SM, n. 1, s. 709, l. 9–10. Paul Kerese kohta ENSV KGB 10. osakonnas peetud väljasõidutoimik.

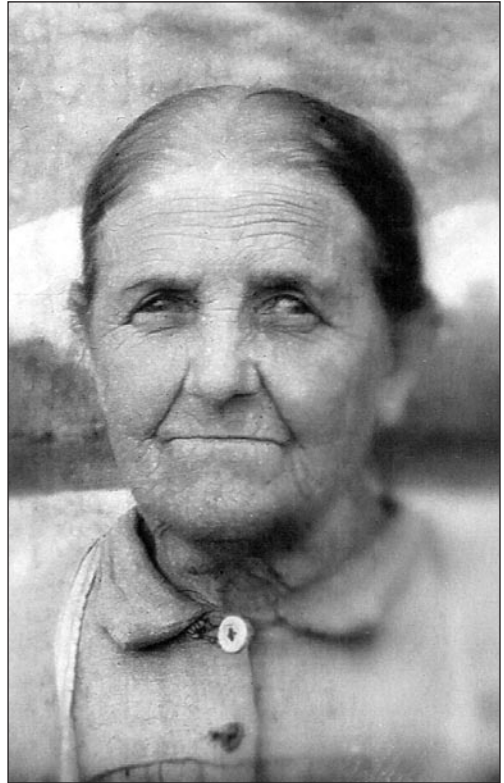
¹⁵ B. Gulko, J. Felšinski, V. Kortšnoi, V. Popov. KGB mängib malet. Tallinn, 2012, lk. 53.

rohkemgi tuua. Ent ärgem kaldugem teemast kõrvale.

Anton Raadiku puhul on MGB sidemete loomise püüd igal juhul samasugune spekulatsioon nagu Juhan Maidlo ja Jaan Sepa raamatute „Mis juhtus Anton Raadikuga?” välja pakutud versioon, et Raadik jäi profipoksi maffia hammasrataste vahele.¹⁶

Nüüd pisut rohkem ka Osvald Raadiku varasemast elukäigust. 1940. aastal asus ta Eesti Vabariigi kaitseväge ajateenistusse. Nõukogude võimu kehtestamise järel arvati ta automaatselt Punaarmee koosseisu. Juulis 1941, enne Saksa vägede tulekut ta deserteeris. Ta varjas end metsas ja astus vabatahtlikult Raikküla vallas Omakaitsele. 1943. aastal läks ta teenistusse Eesti lennugruppi. Deserteeris 1944. aastal enne Punaarmee sissetungi ja varjas end. 1944. aasta sügisel mobiliseeriti punaväkke, kuid õige pea deserteeris ja temast sai metsavend.¹⁷

Ühes võib aga kindel olla – vennad Raadikud vihkasid nõukogude korda ja olid valmis oma võimaluste piires sellele vastu astuma. Üks neist, relv käes, teine vastavat üritust materiaalselt ja finantsiliselt piiri tagant toetades. Ega Saksa okupatsiooni-võimigi neile meelepärane olnud.

Osvald ja Anton Raadiku ema Mari Raadik. Siberis tehtud foto. ERAF, f. 8SM, n. 1, s. 613, l. 2

DOKUMENT nr. 1

Täiesti salajane.

Esmakordne.

Võttis vastu: Kondraševski.

Allikas: „Pas”

15.09.1951. a.

AGENTUURTEADAANNE¹⁸

Allikas selgitas välja, et eelmisel nädalal tuli Maria Raadikule kaks pakki, kuid kellelt need tulid, seda allikas ei näinud. Vestluses Raadikuga sai allikas teada, et sai paki Juhan Jüri p. Raadikult, oma mehe pojalt esimesest abielust. Tema aadressi allikas välja ei selgitanud. Ja teise paki sai ta justkui ka Juhanilt. Varem on Raadik allikale rääkinud, et talle saatis paki naabrinaine, kuid tema nimi ei jäänud allikale meelde. Talle saatis paki ka tütar Ida, kuid tema perekonnanime (mehe järgi) allikas ei tea.

¹⁶ J. Sepp, J. Maidlo. Mis juhtus Anton Raadikuga, lk. 114–118, 238–240, 250.

¹⁷ ERAF, f. 129SM, n. 1, s. 25280, 2. kd., l. 13.

¹⁸ ERAF, f. 8SM, n. 1, s. 613, l. 12.

Jutuajamises Raadikuga tema poegadest on ta rääkinud, et tal on üks poeg Anton Ameerikas ja tal on väga kahju, et ei saa teda näha. Rohkemat aga poegadest ja tütardest ei meenutanud.

Ülesanne: Allikale on antud ülesanne vestlustes Maria Raadikuga teha kindlaks, kus asub tema teine poeg Osvald, kas ta saab temalt kirju ja pakke. Teha kindlaks, kelle kaudu Eestis need kirjad ja pakid on saadetud. Kelle kaudu saab Maria Raadik kirju ja pakke siin Smirnoõhhi jaoskonnas? Millised tuttavad tal siin on?

NSVL Riikliku Julgeoleku Ministeeriumi Novosibirski oblasti Suzuni rajooniosakonna vanemoperatiivvolinik kapten /Kondraševski/.

DOKUMENT nr. 2

Täiesti salajane.

Esmakordne.

Toimik-formulari „Bandiit” järgi.

Võttis vastu: Kondraševski.

Allikas: „Mets”

27.09.1951. a.

AGENTUURTEADAANNE¹⁹

Allikas külastab ülesande kohaselt sagedasti Martin Mettase korterit, kus elavad tema naine Roleida, ema Ann, tütar Reet ja poeg Aarne. Peale nende elab korteris Ella Kaljas. Mõnikord käib nende juures Netšunajevkist Maria Raadik. Mettase korterit külastavad vahel Paul Haas, Martin, Käsper, Jaan Alliksoo. Nõukogudevastase iseloomuga jutte ei ole allikas Mettase korteris märganud. Roleida Mettas ja Ella Kaljas vahel pahandavad Siberi halva elu üle ja meenutavad, kui hea neil oli Eestis. Nad jutustavad, et Eestis neil olid head elupaigad, rikas majapidamine, et nad kogunesid õhtul napsidega ja pidutsesid, siin aga elavad toas ja ei näe midagi. Sõjaaega Saksamaaga kirjeldatakse, et elati hästi, et Mettas teenis sel ajal Omakaitset, kuid töötas oma talus talupidajana, aga pärast, kui tuli Nõukogude armee, varjus, kartes arreteerimist. Kaljas rääkis, et tema vend oli ka Omakaitset, nende ema veel elas ja nad elasid hästi. Seejärel arreteeriti vend MGB organite poolt ja ta suri vangistuses, ema suri ka. Mettas saab kirju vennalt Endel Mettaselt ja Roleida õdedelt Öie Lehtmetsalt, Aino Mettaselt ja kolmandat allikas ei mäleta. Kaljas saab samuti kirju Loviise Hapsalilt Irkutski oblastist ja Eestist, kuid kellega ta on kirjavahetuses Eestis, seda allikas välja ei selgitanud.

Ülesanne: Allikale on antud ülesandeks välja selgitada:

1. Kellelt (aadressid ja perekonnanimed) saavad kirju ja pakke Ella Kaljas ja Mettas? Kes saadab Maria Raadikule pakke ja raha?
 2. Kellega sõbrustab Ella Kaljas ja kus asub tema peigmees praegu?
 3. Kus asuvad Maria Raadiku pojad Anton ja Osvald ja kas tal pole nendega kirjavahetust?
 4. Milline side on Maria Raadiku ja Martin Mettase vahel ja kas Mettasel pole mitte kirjavahetust tema poegade ja millisel viisil.
- Nende ülesannete täitmise meetoditest on allikas üksikasjalikult instrueeritud.

Riikliku Julgeoleku Ministeeriumi Novosibirski oblasti Suzuni rajooniosakonna vanemoperatiivvolinik kapten /Kondraševski/.

¹⁹ ERAF, f. 8SM, n.1, s. 613, l. 13.

DOKUMENT nr. 3

Täiesti salajane.

ÕIEND²⁰

Eesti natsionalisti, illegaali, bandiitide grupi liikme

RAADIK, Osvald Jüri p. sünd. 1919 ENSV Rapla rajoon, Raikküla vald.

Fašistliku Saksamaa tungimisel Nõukogude Liidu vastu 1941. a. O. J. Raadik, eesmärgiga vältida mobilisatsiooni, hakkas metsavendade bande liikmeks, mida juhtis Martin Martini p. Mettas /arreteeritud MGB Suzuni rajooniosakonna poolt 195__ aastal/ ja oli illegaalses olukorras kuni Saksa okupantide tulekuni Eestisse. Seejärel astus koos teiste illegaalide-bandiitidega vabatahtlikult sõjalis-fašistlikku organisatsiooni omakaitseks.

Nõukogude vägede tulekuga Eestisse hakkas Raadik taas illegaalsiks ja kuulub praegusel ajal hüüdnime all „Oss” relvastatud bandiitide gruppi, mida juhib bandiit-terrorist „Loone”.²¹

Bandiitide grupi koosseisus võttis Raadik osa röövimistest ja terroristlikest aktidest Nõukogude aktivistide vastu. 5. septembril 1951. aastal lõhati raudtee muldkeha ja tekitati rongiõnnetus, tappes rahavaguni 3 saatvat valvurit, ning rööviti 205 000 rubla raha.

ENSV MGB organite poolt arreteeritud diversiooni osaline bandiit-terrorist Elmar Sanderi p. Saar tunnistas ülekuulamisel, et juhtivat osa selles diversioonis etendas Osvald Jüri p. Raadik, keda praegusel ajal otsitakse.

Suzuni rajoonis Smirnõhhi metsajaoskonnas on eriasumisel Eesti NSV-st väljasaadetuna tema ema Maria Hansu t. Raadik, sünd. 1875. a., ja tema endine pruut Ella Ado t. Kaljas, sünd. 1916. a. Mõlemad on ENSV Raikküla valla elanikud, kes kuni väljasaatmiseni Eestist pidasid Raadikuga illegaalset sidet ja osutasid talle abi.

Töötuse käigus on kindlaks tehtud, et O. J. Raadik peab oma sidekanalite kaudu kirjavahetust oma ema M. H. Raadiku ja pruudi E. A. Kaljasega. Saadab neile pakke ja rahaülekandeid. Kirjas 7. aprillist 1951. a. Kaljasele, millele on alla kirjutatud hüüdnimi „Oss”, teatab Raadik, et ta saadab iga kuu oma ema M. H. Raadiku aadressil kaks pakki ja rahaülekande. Palus Kaljasel teatada talle tema venna Juhan Jüri p. Raadiku kaudu, kas nad saavad kõik kätte.

Kemerovo oblasti MGB valitsuse osakonnast „V”²² on saadud 19.07.1952 memorandum kirjast, mis saadetud ENSV-st Märjamaalt kelleltki Juhanilt Elle Ado t. Kaljasele. Sealgi osundatakse pakkidele ja rahaülekannetele Maria Raadikule.

Agentuur, kes tegeleb Kaljasega, iseloomustab teda kui nõukogudevastaselt meelestatud isikut.

Edasiseks illegaal-bandiit O. J. Raadiku sidemete töötluks Ella Ado t. Kaljase ja Maria Hansu t. Raadikuga nimetame järgnevaid agentuur-operatiivmeetmeid:

1. Kaljase ja Raadiku töötlust viia läbi agentidega „Vena” ja „Mets”. Välja selgitada need isikud Eesti territooriumil, kelle kaudu Kaljas ja Raadik hoiavad sidet illegaal Raadikuga ja kõiki-dest väljaselgitatud sidemetest informeerida ENSV MVD Rapla rajooni osakonda, kes teostab Raadiku otsinguid.
2. Agentidel „Vena” ja „Mets” külastada Raadiku korterit, tunda huvi tema majanduslike elutin-

²⁰ ERAF, f. 8SM, n. 1, s. 613, l. 16–17.

²¹ Erich Jerlet.

²² Osakond „V”. – Alates 01.01.1946 tegeles NSVL RJM „V” osakond korrespondentsi perlustreerimisega (läbivaatamisega, kirjade lugemisega saa(t)ja teadmata). ENSV RJM osakond „V” eksisteeris veel 05.03.1953. Vastavad osakonnad eksisteerisid ka NSVL Riikliku Julgeoleku Ministeeriumi kohalikul tasandil, sealhulgas Eestis.

gimuste vastu ja välja uurida, millised vahendid tal on. Kui ta saab pakke ja rahaülekandeid, siis teha kindlaks, kellelt ja nende täpne aadress.

3. Kaljase ja Raadiku suhtes teostatakse „PK”²³ meetmed.

Õiendi koostas: Siseministeeriumi Novosibirski oblasti Suzuni rajooniosakonna vanemoperatiivvolinik vanemleitnant Bessonov /allkiri/.

Nõus: Siseministeeriumi Novosibirski oblasti Suzuni rajooniosakonna ülem major Hotšenko /allkiri/.
08.05.1953. a.

DOKUMENT nr. 4

Täiesti salajane.

Võttis vastu: Bessonov.

M. Raadiku ja Ella Kaljase kohta.

Allikas: „Mets”

04.06.1953. a.

AGENTUURTEADAANNE²⁴

Allikale on teada, et eestlanna Maria Hansu t. Raadik saab jätkuvalt pakke Eestist, mis nähtavasti tulevad temale tema pojalt Raadikult.

1953. a. mai algul sai Raadik kaks või kolm pakki, kuid kellelt, seda allikas ei tea. Raadik ise rääkis, et pakke saab ta oma kasulastelt, pojalt ja tütrelt, kes elavad Eestis. Kuid eestlaste seas, kes elavad Smirnõhhis, käivad jutud, et Raadik saab pakke kellegi kaudu oma lihaselt pojalt Osvald Jüri p. Raadikult, kes varjas end kogu aeg metsas.

Allikas oli 31. mail 1953. a. eestlanna Roleida Mettase korteris, kus oli veel Jelena Pihlakas. Pihlakas tuli Mettase korterisse selleks, et Ella Kaljas (elab Mettasega koos korteris) tuleks Raadikut vaatama, kes on raskelt haige. Sel ajal ütles Pihlakas, et Raadik tahaks seoses haigusega ja üldise nõrga tervisliku seisundi tõttu saata Eestisse oma väärtasjad kellelegi tuttavale. Mettas küsis Pihlakase käest selle, et kellele siis Raadik tahaks oma asjad saata, ta ei tea ju oma poja aadressi. Tuttavaid tal on, kuid neile saata ei saa, sest hakatakse kahtlustama sidemetes tema pojaga.

Allikas tundis huvi Mettase kaudu, et kas Raadik saab praegu pakke Eestist oma pojalt. Selle peale vastas Mettas, et varem rääkis Ella Kaljas, et tema sai temalt pakke, kuid praegu ei räägi midagi.

Praegusel ajal elab Raadik koos Helene Matsi t. Pihlakase, sünd. 1899. a., ja Leena Jüri t. Vahteriga, sünd. 1878. a.

Ülesanne: Agent „Metsal” kohtuda Ella Kaljasega, viia jutt Raadiku tervislikule seisundile ning öelda, et ta kuulis, et Raadik kavatseb oma asjad Eestisse saata. Arvatavasti elab tema poeg praegu kodus. Sellel ajal peaks „Mets” huvi tundma, kas Kaljasele on teada Raadiku poja Osvald Jüri p. Raadiku asukoht. Külastada Maria Raadiku korterit, kus tunda huvi, kas ta saab pakke ja rahalisi ülekandeid ning kust ja kellelt?

Meetmed: Kõik uuesti välja selgitatud isikud kui ka Raadiku sidemete kohta otsida täieliku erikontrolli kaudu kinnitust.

Õige: Siseministeeriumi Novosibirski oblasti Suzuni rajooniosakonna vanemoperatiivvolinik vanemleitnant A. Bessonov /allkiri/.

²³ PK – (*Перлюстрация корреспонденции*) – korrespondentsi perlustratsioon (kirjade läbivaatamine). Vastav teenistus (*служба ПК*) loodi NSVL RKN määruse nr. 001414 alusel 19.12.1939.

²⁴ ERAF, f. 8SM, n. 1, s. 613, l. 22.

DOKUMENT nr. 5

Täiesti salajane.

Võttis vastu: Bessonov.

M. Raadiku ja Ella Kaljase kohta.

Allikas: „Mets”

14.07.1953. a.

AGENTUURTEADAANNE²⁵

Viimasel ajal pole allikas Raadikuga vestlusesse astunud, kuna too on viimasel ajal raskelt haige olnud. Vestlus toimus Ella Kaljasega, kes rääkis, et Raadikule pole tema pojast midagi teada, kas ta on elus või mitte, seda ta ei tea.

Tähelepanekutest on allikale teada, et kahe kuu jooksul pole ei pakke ega rahasaadetisi Eestist tulnud. Senini sai ta iga kuu üks-kaks pakki ja samuti rahaülekandeid. Allikale on teada, et Raadiku üks poeg elab Ameerikas.

Õiend: Agent „Metsale” on antud ülesanne jätkata jutuajamisi Ella Kaljasega eesmärgiga teada saada Raadiku teise poja asukoht, kellega Kaljasel olid lähedased suhted kuni väljasaatmiseni Eestist.

Õige: Siseministeeriumi Novosibirski oblasti Suzuni rajooniosakonna vanemoperatiivvolinik vanemleitnant A. Bessonov /allkiri/.

Valdur Ohmann

(1958)

Lõpetanud Tartu ülikooli ajaloo erialal 1984. Rahvusarhiivi teadus- ja publitseerimise büroo peaspetsialist. Uurimissuunad: Eesti NSV siseministeerium ja EKP stalinismi perioodil.

²⁵ ERAF, f. 8SM, n. 1, s. 613, l. 23.